

naime, prema sv. Pavlu, treba pomagati izgradnji Crkve i vjernika; sve mora pomagati rastu ljudi.

Zbornik, dakle, daje veoma širok pogled na tematiku i navodi brojnu literaturu o novim religioznim pokretima. Jasno se vidi iz spomentuih tema kako je široko područje proučavanja na tom terenu i kako je teren veoma zahtjevan. Mi se u Hrvatskoj trebamo pripremiti za vrijeme nasrtaja tih novih religioznih pokreta (sekti), od kojih su već neki prisutni, a očekivati je da će s mirnim razdobljem biti sve veća njihova poplava. Teološka učilišta, HBK i pojedine biskupije trebali bi u tom smislu poduzeti određene korake dok još ima vremena.

Izdavaču, FTI, i uredniku, M. Nikiću, srdačna hvala što su u tako kratkom vremenu izdali Zbornik radova simpozija i pružili bogatstvo održanih predavanja našoj Crkvi i vjernicima na razmišljanje. Sadržaj je iznesen zbito i na stručan način te zahtijeva odgovarajuću spremu i zalaganje pri čitanju.

Josip Marčelić

RUSKA LAIČKA TEOLOGIJA

Konrad ONASCH, *Die alternative Orthodoxie. Utopie und Wirklichkeit im russischen Laienchristentum des 19. und 20. Jahrhunderts*, 14 Essays, Schöningh, Paderborn 1993., 220 stranica, DM 72,-.

Nakon sloma željezne zavjese, dokidanja marksističko-lenjinističke ideologije te konačnog raspada SSSR-a 1991. godine Rusija ne samo da se našla u situaciji da "eksterno" traži svoju poziciju u novim prilikama svjetskoga političkog (i privrednog) poretka, nego se, "interno" - kao često u povijesti - morala dati u potragu za "ruskom mišlju", odnosno "svojom dušom". Za samosvjesnog Rusa na sedamdesetogodišnjim "crvenim ruševinama" ona se treba tražiti i može naći u "pravoslavlju", točnije rečeno, u ponovnom oživljavanju pravoslavlja.

S tim u svezi (opet prema ruskoj interpretaciji) posebice, a katkad i isključivo neki "eksterni elementi" (različite sekte, tzv. katolički prozelitizam i unijatizam) priječe besprijekorni razvoj na tom planu. S druge pak strane, stidljivi pokušaji upućivanja na eventualne nedostatke ili pogreške u vlastitim redovima nikako da

dobiju - bar ne od službenih crkvenih, a djelomično ni od državnih struktura - zajednički nazivnik. Samokritika je još uvijek "glazba budućnosti" ruske (više crkvene negoli društveno-političke) stvarnosti.

Publikacija koju ovdje želimo ukratko prikazati nema zapravo ništa izravno zajedničko sa spomenutim previranjima u Rusiji posljednjih deset godina. Strogo gledano, nema.

Kao što je poznato, u ruskoj povijesti teologije općenito laici igraju osobito značajnu ulogu. Knjiga *Alternativno pravoslavlje. Utopija i stvarnost u kršćanstvu laika u Rusiji XIX. i XX. stoljeća* jest zapravo zbir od 14 eseja o nekolicini značajnih ličnosti iz života Ruske pravoslavne crkve i ruskoga društva u prošlom i ovom stoljeću.

Autor, Konrad Onasch, vrlo angažirani pisac o ruskim misliocima (posebice o F. M. Dostojevskom) i svjetski poznati stručnjak za pitanja povijesti istočnih (pravoslavnih) Crkava, donosi ponajprije uvodni presjek "O povijesti ruskog kršćanstva laika" (str. 9-22), u kojemu posebno upućuje na dualizam između "laikata" i "klerikata" u ruskoj crkvenoj povijesti. Upravo naboj tog odnosa opečatio je povijest ruske teološke misli, što je - drži K. Onasch - upravo razlogom i nužnosti da se ova studija potanje pozabavi najpoznatijim predstavnicima s laičke strane, koji su (bar tako podnaslov knjige) posebnim prinosom utjecali na razvoj ruske teologije, u kojoj Onasch vidi "alternativno pravoslavlje".

Ovaj mali biografski leksikon osim spomenutoga uvodnog pojašnjenja tematike donosi zatim studije o sljedećim autorima:

G. Skovoroda (1722.-1794.), *Amor Dei – Amor Mundi* (str. 23-35); A. Komjakov (1804.-1860.), *Crkva ljubavi* (36-51); I. Kirejevski (1806.-1856.), *Jedinstvo vjerovanja i razmišljanja*; K. Leontjev (1831.-1891.), *Junački bizantinizam ili estetika stroge nade* (66-81); F. Dostojevski (1821.-1881.), *Pjesnikov Krist i njegova alternativna Crkva* (82-93); A. Buharev (1822.-1871.), *Dogma poslana na odmor* (94-105); V. Solovjev (1853.-1900.) – njemu su posvećena dva eseja: *Jedinstvo i ljepota svijeta ljudi* (106-122) i *Mudrost – poezija teološke utopije?* (123-144); V. Rozanov (1856.-1919.), *Između Crucifixusa i Sexusa* (145-160), N. Fjodorov (1828.-1903.), *Zajedničko djelo – utopija i stvarnost* (161-166); N. Berdjajev (1874.-1948), *Otkupljenje elite* (167-179); S. Bulgakov (1871.-1944.), *Kozmodiceja ili krivo mudroslovno tumačenje?* (180-193); Vl. Loskij (1903.1958.), *Teologija kao stvarateljski model razmišljanja* (194-213).

O svakom od dvanestorice teologa Onasch donosi ponajprije kratki biografski uvod kojemu potom slijedi (različito) opširni prikaz teološkoga i filozofskog djela, te posebnosti pojedinog teologa. Na kraju slijedi kratak popis opće literature (214-216) te vrlo koristan popis imena (217-220).

Nemoguće je ovdje osvrnuti se na svakog pojedinog autora ili bar na ono sržno novo odnosno drukčije kod najznačajnijih predstavnika ruskog tzv. laičkog kršćanstva. Premda autor u uvodniku naglašava kako ova studija nije primarno namijenjena stručnjacima, ona svojim neprestanim i nadasve instruktivnim upućivanjima na zajedničke veze sa zapadnim misliocima, filozofskim i teološkim strujanjima i pokretima predstavlja i za stručnjake i te kako veliki dobitak.

Onasch ne donosi čisto "sekularnu misao" - kako to naslov knjige dadne naslutiti, nego njezinu religiozno inspiriranu stranu, jer tzv. laici su bez iznimke pokušavali (rusko-pravoslavno) kršćanstvo ukomponirati u moderni, areligiozni i indiferentni svijet, a isto se tako i s njim pomiriti. Riječ je, dakle, o jednoj specifičnoj filozofiji koja nije bila odijeljena i dijeljena od teologije, koja se isto tako ne može apriori izjednačiti s religijskom filozofijom (premda su gotovo svi gore spomenuti autori na Zapadu poznati upravo kao "religijski filozofi"), jer unatoč opravdanim primjedbama u tom pravcu ova filozofija ipak koliko-toliko (je) uspijeva(la) uspostaviti svoju filozofsku specifičnost; u kojoj mjeri, o tome se svakako može i treba raspravljati.

Bez sumnje ovi ruski "laici" odigrali su veliki utjecaj na razvoj teološke i filozofske misli uopće u Rusiji u posljednja dva stoljeća. Trenutačno na izvjestan način "osakaćena ruska inteligencija" izložena je ne samo mnogoj nedoumici u potrazi za "specifično ruskom mišlju" te shodno tome sklona iz svakog kuta pronaći i izvući "uzore"; ova plejada tzv. laika može im pritom i te kako biti od koristi; jer oni su ne samo "ruski" nego su nadasve bili ne samo otvoreni za novo nego i multiplikatori novoga, te su na teološkom planu i u crkvenoj perspektivi u mnogočemu bili korak naprijed ispred zapadnih strujanja.

Njihova temeljitija, sustavnija recepcija mogla bi posljedično u konačnici značiti: a) veliku pomoć i dobitak za rusku filozofsko-teološku baštinu danas; b) istodobno bi mogla otvoriti nove perspektive u susretu kršćanskog Istoka i Zapada - posebno na ekumenskom planu. Štoviše, to bi moglo biti i od elementarnije koristi, kako Onasch piše, naime, "kod brzine povijesnih procesa, kako ih danas doživljavamo, postoji opasnost da nas je taj svijet sustigao prije nego smo ga ispravno primili na znanje, a kamoli se njime ozbiljno pozabavili" (str. 9). Ima u tome puno istine!

Ne smije se, doduše, zaboraviti da je kod ove publikacije riječ o njemačkoj recepciji filozofski i teološki angažiranog "laikata" u Rusiji, i to je u dobroj mjeri protestantski pristup, što potvrđuju neprestane upute na dodirne točke s njemačkim filozofskim i teološkim misliocima i djelima.

Na žalost, unatoč pohvali koju autor zaslužuje za ovo vrlo instruktivno djelo (ne samo zbog toga što je gotovo 40 godina radio na njemu), moramo navesti i manjkavosti: primjerice čini se kao da manuskript nije lektoriran, jer su se potkrali ne samo neki nedostaci nego ima i nekoliko ortografskih, tehničkih, stilističkih i drugih pogrešaka, što je više nego šteta za ovaj respektabilan publicistički potez. Zatim, treba nadodati da nije samo Buharev jedini klerik među laicima (kako autor piše, 94); i Bulgakov je bio klerik. Isto tako, manjka malo više diferenciranja da nije eksplicitno riječ samo o ruskim laicima nego i o drugima (npr. ukrajinskima), bilo bi primjerenije.

No bez obzira na to, Onasch uspijeva svojim kompaktnim izlaganjem uvjerljivo prikazati sržna gledišta "ruskih laika". Stoga s nestrpljenjem očekujemo recepciju ove religiozno inspirirane filozofije u Rusiji, a i na (bliskom) Zapadu, jer bi ovi "laici" mogli biti od koristi ili čak putokaz – ne samo za Rusiju.

Stoga, u hrvatskom kontekstu to bi, primjerice, moglo značiti konačno se ozbiljno pozabaviti dokidanjem očitih averzija i (ideologijskih) klišeja o Ruskoj pravoslavnoj crkvi i Rusiji uopće (ne samo od strane masa), i tako pokušati upravo preko "ruskih laika" tražiti i naći novi susret. Prijevod ove publikacije ili priređivanje slične (ne samo od teologa) mogao bi biti prvi plodonosan i konstruktivan korak u traženju novoga nepristranog odnosa ne samo prema Rusiji i Ruskoj pravoslavnoj crkvi - nego možda i prema pravoslavlju općenito.

Franjo Prcela

KONGRES ATEM-a U KANADI 1997.

Otawa, 20-22. kolovoza

ATEM je društvo teologa-moralista koje je prošireno na francusko jezično područje Europe, Afrike i Amerike. Svake godine održava svoj kongres. Do sada je to bilo u Europi, obično u Francuskoj. Došao je poziv za Kanadu za 1997. godinu. Prihvaćen je,